

Repertori dels manuscrits en llengües romàniques conservats a biblioteques barcelonines

Gemma Avenoza i Vera

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

**REPERTORI DELS MANUSCRITS
EN LLENGÜES ROMÀNIQUES
CONSERVATS
A BIBLIOTEQUES BARCELONINES**

Memòria presentada per
Gemma Avenoza i Vera
per optar al grau de
Doctor.

PART VI. Reflexions finals. Bibliografia

Reflexions finals

Com era d'esperar, una revisió per completa que sigui dels fons de les biblioteques barcelonines, no pot aportar descobriments cabdals. No serà un 'usuari' qui descobreixi una versió nova de qualsevol de les obres majors de l'Edat Mitjana. Aquesta fortuna correspon generalment als bibliotecaris i als conservadors dels fons, que són els primers en accedir als manuscrits rescatats de l'oblit. Ells són qui s'ocupen de la primera catalogació (de vegades definitiva) que fa consta en els catàlegs l'existència de les obres. Els filòlegs, però, necessiten conèixer, el més aviat possible, totes les dades disponibles que fan referència als fons manuscrits, i és aquí on els repertoris parcials, com el que aquí es presenta, tenen la seva raó d'ésser.

S'ha d'insistir en què no es fan 'descobriments', però sí que es troben peces menors que havien escapat de l'atenta mirada dels estudiosos. Algunes són inèdites, altres, sense identificar i, les més, no han entrat en els repertoris especialitzats corresponents.

La raó del seu desconeixement cal cercar-la en què, de vegades, aquests textos s'han incorporat a les biblioteques temps després

de l'edició del seu catàleg més conegut,¹ o bé que ja existia temps enrera una edició crítica del text i, per la seva característica d'obres menors, no ha semblat oportú dedicar-los estudis particulars.² D'altres, però, el desconeixement dels manuscrits barcelonins s'ha de trobar en el mètode amb el qual es fan els repertoris generals; com ja s'apuntava a la introducció, normalment es treballa sobre els catàlegs editats, no es fan estudis directes dels fons i, a més a més, sovint s'ometen inclús les referències dels catàlegs.³ Els investigadors quan consulten els fons d'una biblioteca busquen, no un manuscrit, sinó una obra que segons els repertoris o les referències d'altres erudits es troba en aquell còdex, sense deturar-se en examinar el reste del llibre.

Cas a part són els manuscrits que contenen traducciones medievals. Molts d'ells no han rebut mai l'atenció de la crítica, fins i tot en casos com el de l'*Ètica* de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, en què existeix un estudi sobre tradició manuscrita castellana d'aquesta obra d'Aristòtil, on res no es diu respecte del manuscrit de Barcelona. Tornem a topar amb el problema de la manca de difusió dels catàlegs. Per a aquesta obra d'Aristòtil, com per a les de Sèneca, tenim la fortuna de comptar amb estudis particulars, men-

---

¹ Per exemple els Ms. 3190, 3196 i 3197, recentment incorporats a la Biblioteca de Catalunya.

² Cas de la *Vita di santo Margherita*.

³ No trobem al BOOST3 cap referència a la *Regla* de Benet de Núrsia (BC Ms. 1311) ni als fragments de *cròniques* dels Ms. 245 i 353 de la BC.

tre que la majoria de les traduccions no han estat mai estudiades en conjunt. De fet, la història de la traducció a l'Edat Mitjana, està encara per fer.

Les traduccions formen el nucli més interessant dels manuscrits,¹ en primer lloc pel que s'ha dit: manquen estudis generals sobre les traduccions medievals.² En segon lloc, perquè són els manuscrits menys coneguts de tot el repertori i, per tant, aquells que presenten més possibilitats per a la investigació posterior.

L'aproximació al corpus estudiat, tot i ésser metodològicament unitària respecte al seu estudi com a llibres-objectes físics, no ha pogut ser-ho, pel que fa a l'estudi de les obres que contenen. Aproximació condicionada pel grau de coneixement que es tinguéss. Podia donar-se el cas que bé el manuscrit, bé les obres que conté, fossin conegudes i àmpliament estudiades, i per tant es disposés d'un important material crític al respecte. Un segon supòsit seria el d'obres conegudes a través d'altres manuscrits, generalment editades; manquen, però les edicions crítiques que permeten la filiació de les diverses tradicions i a la qual es poguessin anar a comparar les solucions presentades per les versions barcelonines. Molt poques de les edicions crítiques consultades

---

¹ Ms. ACA 161, APR 3, BC 518, 948 §3, 980, 991, 1311, 3190 §1, 3196, 3190 §4, 3190 §2, BU 116 §1.

² Destaquen el treball de M. Morreale, «Apuntes para la historia de la traducción en la Edad Media», *Revista de Literatura*, XV, 1959, p. 3-10 i els estudis de Rubió sobre l'humanisme català.

inclouen referències als manuscrits de Barcelona, per molt que se'n coneixi l'existència de fa temps. De vegades no disposem de cap edició dels textos i, les referències bibliogràfiques usuals citen d'altres manuscrits o incunables, essent de vegades dubtosa la identificació.

L'aproximació havia d'ésser diversa forçosament. En el cas de comptar amb una edició crítica, es consultava i es buscaven les referències a la versió de Barcelona.¹ Si n'hi havien es feia referència a elles en la bibliografia, en l'apartat corresponent. Malauradament això no era freqüent i generalment no es considerava el manuscrit, bé perquè l'editor desconeixia la seva existència,² bé perquè considerava que la versió transmesa pel testimoni de Barcelona no era del tot fiable.³ En altres casos era difícil identificar l'obra, per ésser un fragment sense cap indicació ni de títol, ni de colofó. Així fou una mica complex arribar a identificar els fragments de cròniques aragoneses, un d'ells editat per M. de Riquer⁴ i l'altre que va resultar ésser un

¹ Per exemple, la versió del *Cantico delle creature*, editada diverses vegades i amb un estudi de la seva tradició manuscrita que considera la versió de Barcelona.

² Cas de la *Vita di santa Margherita* i de la *Crónica de los estados peninsulares*, entre altres.

³ Cas del *Libro de los juicios de las estrellas*.

⁴ «Un fragmento de crónica aragonesa de los tiempos de Juan II». Aquesta edició fou possible localitzar-la a través de la bibliografia de M. de Riquer editada en la revista universitària *Pati de Lletres*, ja que cap indicació als catàlegs de la biblioteca de Catalunya en feia esment.

fragment de la *Crónica de los estados peninsulares*, en part inédit.

Un repertori d'aquestes característiques no podia obviar cap dels manuscrits; convenia ocupar-se principalment d'aquells menys coneguts però no es podia estalviar l'estudi dels que estaven molt estudiats, cas dels cançoners provençals.

El problema que presentaven manuscrits tan estudiats com els cançoners provençals era ben divers. La tradició provençalista s'ha ocupat de l'edició de les obres dels trobadors per separat, mentre que la hispanista ha preferit l'edició dels cançoners, com a corpus.

No mancaven les edicions, de vegades molt recents i acurades, dels poemes provençals continguts en els cançoners barcelonins, però, no sempre es consideraven aquests en fer l'estudi de variants.¹ El criteri emprat en l'estudi dels cançoners provençals ha estat contrastar la descripció feta en el catàleg -pel que fa a la versificació- amb el repertori mètric de Frank,² en el cas de trobar-se diferències que anaven més enllà de la consideració o no de les rimes internes, s'analitzava el poema vers a vers. Els fruits d'aquest estudi dels cançoners ratlla a ratlla no són comparables

---

¹ No és així el cas d'una recent edició d'Arnaut Daniel, on es consideren les peculiars variants del text de la *sextina* que presenta el poema en el *Cançoner Gil*.

² I. Frank, *Répertoire*.

al temps i l'esforç que cal dedicar-los, ara bé, s'han pogut assenyalar diverses irregularitats existents en el text dels cançoners de Barcelona.¹

En alguns casos s'ha pogut comprovar que alguna de les dades que figuraven als catàlegs estava equivocada i l'errada havia provocat un desconeixement de l'obra. El cas més important és del Ms. 116 de la Biblioteca de la Universitat, editat en part per Pedro M. Cátedra.² Algunes de les errades observades tenen relació amb la datació de les obres; així còdexs datats al catàleg respectiu al segle XV s'han exclòs finalment del repertori per comprovar-se que van ésser copiats en data posterior.³

Per acompanyar i completar el treball es va pensar que els índexs havien d'ésser el més exhaustius possible, i per això un nombre considerable de pàgines se'ls dediquen. Pretenen ésser instrument

---

¹ S'ha assenyalat quan mancava una estrofa, quan les tornades eren incompletes, quan canviava l'ordre de les cobles, o bé quan una cobla d'un poema es copiava dins d'un altre, tractant-se d'autors diferents. Totes aquestes dades podrien servir com a base per estudiar les característiques i la filiació dels cançoners -generals o parcials- que van servir d'original a la redacció dels avui conservats a Barcelona.

² Alonso de Córdoba, *Breve conmemoración de los reyes de Portugal*.

³ El *Cerimonial de príncipes* de Diego de Valera, Ms. 529 de la Biblioteca de Catalunya, consta a la *Guia de la Biblioteca Central* com del s. XV, però un estudi de M. de Riquer el situa al s. XVI. Aquest Ms. no apareix al BOOST3. El Ms. 169 de la Biblioteca Universitària consta al vell catàleg com del s. XV i la data es repeteix en els índexs editats per J. Mateu en *Biblioteconomia*, 1969 i 1970, però conté una obra dedicada a un virrei de Sicília del primer quart del s. XVI

vàlid de treball per als investigadors.

El mètode emprat ha estat resultat d'un aprenentatge, una metodologia acumulativa que passà per diversos estadis. Un cop completada la primera revisió dels fons i vistos els resultats obtinguts, vingué un moment de recapitulació i d'ampliació dels objectius inicials, cosa que forçosament obligà a començar de nou la revisió dels manuscrits. Dades que en un principi no es van considerar com l'existència de marques d'aigua en el paper, lectures probatòries més diversificades i característiques concretes de les caixes d'escriptura van exigir especial atenció i, amb elles, la necessitat d'adquirir nous coneixements sobre les tècniques de descripció. Així fou com, poc a poc, el treball proposat s'anà convertint en una excusa per a l'aprenentatge d'un mètode. En aprofundir en les tècniques esmentades, augmentava el convenciment que era aquell un camp d'estudi poc explorat pel que fa als ms. dels segles XIV i XV. La bibliografia a l'abast no s'ocupava, per regla general, del període tardo-medieval¹ i en ocasions era el àmbit peninsular el que quedava exclòs d'estudi.²

I és que es coneix a fons el treball dels escriptors monàstics,

---

¹ Així, pel que fa a les caixes d'escriptura, les mesures de la reglura estan àmpliament estudiades per als manuscrits medievals d'origen monàstic, el que permet la identificació dels escriptors on foren copiats els manuscrits; el canvi de les característiques del fenomen de la còpia que representa la diversificació dels centres de producció de manuscrits significa també el punt i final -cronològicament- dels estudis sobre la reglura.

² Com passa amb les filigranes d'origen peninsular.

però el període que ens ocupa (segles XIV i XV) es veu afectat per canvis molt importants pel que fa al món del llibre. Primerament la diversificació dels centres de còpia i, en segon lloc, la difusió de la impremta.

Les universitats, que neixen al s. XIII, necessitaven de textos per a la lectura i, per servir aquesta necessitat sorgirà el sistema de còpies per pecia. Tallers de còpia vinculats a les universitats apareixeran arreu d'Europa. D'altra banda el públic lector -o aquell interessat en la possessió de llibres- ha crescut més enllà de l'àrbit eclesiàstic o erudit: el formen una part de l'antiga noblesa feudal i també la classe social emergent, la burgesia que s'interessa pels llibres i encomanen l'execució de valuoses exemplars.

Els primitius centres de producció de còdexs -les comunitats monàstiques, que els executaven sovint per al seu propi ús- no poden cobrir la demanda. El copista deixa d'ésser majoritàriament un clergue i el treball de la còpia passa a mans laiques.¹ És ara quan trobem a particulars que treuen les seves pròpies còpies de textos que els interessan; sovint són professionals de la «lletra» -notaris o curials-;² aquests copistes afeccionats deixaren testi-

¹ Ara bé, és cert que la professió de copista neix a l'època clàssica i que es tenen notícies de copistes professionals afincats a Barcelona al menys des de principis del s. XI. Cif. Rubió, *Imprenta i llibreria a Barcelona (1474-1553)*, p. 7.

² Cas del *Jardinet d'Orats* i del *Cançoner de l'Ateneu*.

moni de les seves professions en l'estil de lletra que empraren. Tenim, però grans senyors que encarreguen les còpies als seus secretaris. Tindriem el cas, per exemple, del marquès de Santillana, qui manà copiar nombrosos llibres per a la seva biblioteca; tant que se n'ha parlat sovint que posseïa un autèntic escriptori.¹ El cas extrem és el dels humanistes, que copien i fan copiar manuscrits amb criteris filològics, essent paradigmàtic el cas de Colucci, que féu copiar els cançoners coneguts avui com de la Vaticana i de la Biblioteca Nacional de Lisboa, i que revisà personalment la còpia d'aquest darrer.

La multiplicació dels centres de còpia provoca, conseqüentment, la diversificació de les seves característiques. Ja no tenim els estils fixos de cada escriptori que permetien identificar-ne l'origen. En certa manera hem passat de l'ordre al caos.

La professió de copista veurà la seva davallada a les darreries del s. XV, inicis del XVI, amb la difusió de la impremta. Estudis recents sobre la impremta a València testimonien la paulatina desaparició de la professió de copista als documents, al llarg del primer quart del s. XVI.

Aquesta doble problemàtica ha condicionat l'estudi dels manuscrits

---

¹ De fet el 1430 restaurà el monestir de Sopetrán i hi dugué nous frares i implantà la regla benedictina. Es creu que ocupà aquells monjos en tasques de còpia i que s'allà sortiren part dels volums que formaren la seva biblioteca.

conservats a Barcelona que, en part, són de finals del segle XV i, per tant, contemporanis a la impremta.¹ És aquesta l'època més rica en còpies particulars, reculls de poesia generalment, que són reflexe d'un determinat gust literari.²

Els textos conservats en versió manuscrita anterior a l'any mil cinc-cents ho són generalment per raons del tema de l'obra, o per la seva vinculació a determinats dipòsits de llibres. Així no pot sorprendre la presència d'obres de tema religiós que apareixen en aquest repertori,³ ni tampoc els exemplars vinculats als privilegis o a les normes d'una comunitat (cas dels llibres de furs, de particions, o de les regles d'ordres monàstiques). Més curiosa és la pervivència de petits volums en paper que tenen el seu origen en la còpia privada d'un cançoner. Res no tenim en aquest fons que ens parli de la popularitat que tingueren en el seu moment cap de les obres cabdals de la literatura castellana de l'edat mitjana -llevat de la presència dels poemes de Juan de Mena-. La manca d'obres del reste d'Europa queda compensada per l'abundància de traduccions al català que s'hi troben.

---

¹ El Sal·lusti del Palau Recasens podria ésser una còpia latinitzada d'un text imprès.

² Són els cançoners abans citats, que contenen poemes en diverses llengües. Ja s'ha cridat l'atenció sobre la manca d'estudis concrets que considerin a aquests poetes bilingües, que van escriure a les darreries del s. XV.

³ Pensem que de les obres impreses al tercer quart del s. XV i primer quart del s. XVI, només un 10% són de caràcter literari, dominant les de tipus didàctico-religiós.

La diversificació dels centres de còpia provocada per les noves necessitats del públic lector ens porta a un altre estat de coses, a una situació molt diferent de la dels escriptors de l'alta edat mitjana, on la tasca de còpia era, en certa forma, el resultat de l'obediència d'un monjo a la regla. La identificació d'un manuscrit com procedent de determinat escriptori per característiques de la còpia no es possible als segles XIV-XV, amb les dades de les quals es disposa: els centres de producció de manuscrits s'han multiplicat considerablement i no han estat estudiats encara.

Arribats a aquest punt la principal reflexió que cal fer és que s'haurien de començar a estudiar aquests manuscrits tardans com a *llibres*, investigar sobre els seus orígens, per veure si es poden definir centres de còpia -vinculats a ciutats, a personatges nobles, a corts, a centres d'ensenyament, etc.- Sembla del tot necessari iniciar una línia d'investigació codicològica tardo-medieval aplicada a l'àmbit romànic.

BIBLIOGRAFIA GENERAL

- Abellán Pérez, Juan, *Documentos de Juan II*, Murcia-Cádiz, 1984
- Aben Ragel, *Libro complido en los juicios de las estrellas. Traducción hecha en la Corte de Alfonso el Sabio* (Ed. G. Hilty), Madrid, 1954
- Agustí, Jacinto - Voltres, Pedro - Vives, José, *Manual de cronología española y universal*, Madrid, 1952
- [Aimeric de Peguilhan] *The poems of Aimeric de Peguilhan* (Ed. W. P. Shepard - F. M. Chambers), Evanston Ill., 1950
- [Alain Chartier] *Alain Chartier. la belle dame sans merci amb la traducció catalana del s. XV de fra Francesc Oliver* (Ed. Martí de Riquer), Barcelona, 1983
- Albareda, Anselm M. [Dom], *Bibliografía de la Regla benedictina*, Monestir de Montserrat, 1933
- [Albertet] «Les poésies der Troubadour Albertet», *Studi Medievali. Nuova Serie*, X, 1937, p. 1-129, (Ed. Jean Boutiere)
- Aldimari, B., *Historia general della famiglia Carafa*, Napoli, 1651
- Alfonso X el Sabio, *Partida Segunda (2 vol.)* (Ed. Antonio Navarro de Zuvillaga), Madrid, 1961
- *Las Siete Partidas (4 vol.)*, Madrid, 1843-1844
- Alsivi, E., *Canzonette antiche*, Firenze, 1884
- Amaturo, Raffaele, *Petrarca*, Roma-Bari, 1981[1971]

- Ammirato, S., *Delle famiglie nobili napoletane*, Firenze, 1651
- Ancona, A. D', *La poesia popolare italiana*, Livorno, 1878
- Anglade, J., *Grammaire de l'ancien provençal. ou ancienne langue d'oc*, Paris, 1877[1921]
- Antonio, Nicolás, *Biblioteca hispana vetus sive hispane scriptores qui ab octaviani augusti aevo ad annum Christi MD. floruerunt (2 vol.)*, Madrid, 1788 (2a)
- Appel, C., *Provenzalische Chrestomathie*, Leipzig, 1832
- Aramon i Serra, R., «Algunes poesies bilingües en cançoners catalans», *Estudis Romànics*, IX, 1961, p. 85-126
- «Dues cançons populars italianes en un manuscrit català quatrecentista», *Estudis Romànics*, I, 1947-1948, p. 159-188
- Argelati, F., *Biblioteca dei volgarizzatori, o sia notizia dell'opere volgarizzate d'autori, che scrissero in lingue morte del sec. XV, coll'addizioni di A. T. Villa (5 vol.)*, Milano, 1767
- Argote de Molina, Gonçalo, *Nobleza del Andaluzia*, Sevilla, 1975[1588]
- [Arnaut Daniel] «Les poesies d'Arnaut Daniel», *Annales du Midi*, XXII, 1910, p. 17-55, 162-79 ss, (Ed. R. Lavaut)
- «Les poesies d'Arnaut Daniel», *Annales du Midi*, XXIII, 1911, p. 5-31, (Ed. R. Lavaut)
- [Arnaut de Marueilh] *Les poésies lyriques du troubadour Arnaut de Marueil* (Ed. R. C. Johnston), Paris, 1935
- Artigas, Miguel, *Catálogo de la biblioteca de Menéndez y Pelayo por su bibliotecario ---*, Santander, 1930

- The Arthurian Encyclopedia* (Ed. Lacy, N. J. - Ashe, G. - Nihle, S. N. - Kalinde, M. E.), New York & London, 1986
- Arthurian literature in the Middle Ages. A collaborative History* (Ed. Roger Sherman Loomis), Oxford, 1959
- Autenrieth, Johanna, «Palmographische Nomenklatur in Rahmen der Handschriftenskatalogisierung», *Zur Katalogisierung mittelalterlicher und neueren Handschriften*, 1963, p. 98-104
- Avalle, Silvio D'Arco, *La letteratura medievale in lingua d'oc nella sua tradizione manoscritta*, Torino, 1961
- Badia Margarit, Antonio, «Algunas notas sobre la lengua de J. F. de H.», *Revista de Filología Española*, XXVIII, 1944, p. 177-189
- Balaguer y Merino, Don Pedro, *el Condestable de Portugal*, 1881
- Balberghe, Emile van - Auweele, Dirk van den, «Catalogues de manuscrits et ordinateur. A propos d'un répertoire des manuscrits de droit roman», *Scriptorium*, XXIX, 1, 1975, p. 111-115
- Barbu, Nicolas I., *Les procédés de la peinture des caractères et la vérité historique dans les biographies de Plutarque*, Roma, 1976
- Baron, H., «Forschungen über L. B. A. Eine Erwiderung», *Archiv für Kulturgeschichte*, XXII, 1932, p. 352-371
- L. B. Arentino, *Humanistisch-philosophische Schriften mit einer Chronologie seiner Werke und Briefe*, Leipzig-Berlin, 1928
- Barrantes Maldonado, *Ilustraciones históricas sobre la casa de*

Niebla

- Bartholomaeis, V. De, *Poesie provenzali storiche relative all'Italia* (2 vol.), Roma, 1931
- Bartsch, Karl, *Grundris zur Geschichte der Provenzalischen Literatur*, Elberfeld, 1872
- Bartsch, K. - Koschwitz, E., *Chrestomathie provençale*, Marburg, 1904
- Baselga y Ramírez, M., *El cancionero catalán de la Universidad de Zaragoza*, Zaragoza, 1896
- [Basset, Joan et alii] *Lirica trobadoresca del segle XV. Joan Basset i altres poetes inèdits del Cançoner Vega-Aguiló* (Ed. Pere Bohigas i Balaguer), Barcelona, 1988
- Bataillon, J., *La production du livre universitaire au Moyen Age. Exemplar et pecie*, Paris, 1988
- Battelli, Giulio, *Lezioni di Paleografia*, Città del Vaticano, 1949[1936]
- *Nomenclature des écritures livresques du IXe au XIVe siècle*, Paris, 1954
- Beardsley, Theodore S., *Hispano-classical translations printed between 1482 and 1699*, Louvain, 1970
- Beck, F., *Studien zur Lionardo Bruni*, Berlin i Leipzig, 1912
- Becker, Ph. Aug., *Franzia inádságoskönyv a XV. szödoból*,
- Beer, R , *Die Handschriften des Klusters Santa Maria de Ripoll, Vienna, 1908. [«Los manuscrits del monastir de Santa Maria de Ripoll (trad. del alemany d'En Pere Barnils)», Boletín Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, V, 1910, p. 230-333]*

- Benito de Nursia [sant], *Su vida y su Regla* (Ed. Dom García M. Colombas [et alii]), Madrid, 1954
- Bennett, Alva Walter, *Index verborum Sallustianus*, Hildesheim, 1970
- Berenguer d'Anoia, *Mirall de Trobar* (Ed. Jaume Vidal Alcover), 1984
- *Mirall de Trobar* (Ed. P. Palumbo), Palermo, 1955
- [Bernart de Ventadorn] *Bernart von Ventadorn*, 1973 [1915], p. IV+100, (Ed. C. Appel)
- *Bernard de Ventadour trobadour du XIIe siècle. Chansons d'amour. Edition critique avec traduction, introduction, notes et glossaire par* --- (Ed. Moshé Lazar), Paris, 1966
- *Bernatz de Ventadorn* (Ed. M. de Riquer), Barcelona, 1940
- Berry, A., *Florilège des troubadours. Publié avec une préface, une traduction et des notes par* ---, Paris, 1930
- Bertalot, Ludwig, «Forschunge über Leonardo Bruni Arentino», *Archivum Romanicum*, XV, 1931, p. 284-323
- «Zur Bibliographie des Leonardus Brunus Aretinus», *Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken*, XXVIII, 1937, p. 268-285
- Bertoni, G., *Antiche poesie provenzali*, Modena, 1930
- «Noterelle provenzali», *Revue des Langues Romanes*, ser. VI, VI, 1913, p. 413 i ss.
- *I trovatori d'Italia*, Modena, 1915
- [Bertran de Born] *Die Lieder Bertrams von Born* (Ed. C. Appel), Halle, 1932

- *Bertran von Born* (Ed. A. Stimming), Halle, 1913
- Bibliographie der Französischen Literaturwissenschaft (vol. I-XXV)*
(Ed. Otto Klapp - Astrid Klapp-Lehrmann), Frankfurt am Main,
1956-1987
- Billanovich, G., «L'humanisme médiéval et les bibliothèques des humanistes italiens au XIVe siècle», *L'humanisme médiéval dans les littératures romanes du XII au XIV siècle*, 1964, p. 195-204, (Ed. Anthime Fourier)
- Birkenmajer, A., «Der Streit des Alonso von Cartagena mit Leonardo Bruni Aretino», *Vermischte Untersuchungen zur Geschichte der Mittelalterlichen Philosophie*, 1922, p. 129-210
- Blanco, P., «La industria papelera en Játiva», *Ibérica*, 5 n. 104, 1947, p. 85-89
- Blasi, F., «Il trovatore Arnaut Catalan», *Archivum Romanicum*, 16, 1932, p. 97-123
- Blecua, Alberto, *Manual de crítica textual*, Madrid, 1983
- Blecua, J. M., «Notas sobre la puntuación española hasta el Renacimiento», *Homenaje a Julián Marías*, 1984, p. 121-130
- Bloomfield, M. W. - Guyot, B-G - Howard, D. R. - Kabelao, T. B., *Incipits of Latin Works on the Virtues and Vices, 1100-1500 A.D. Including a Section of Incipits of Works on the Pater Noster*, Cambridge Mass., 1979
- Blüher, Karl Alfred, *Séneca en España: Investigaciones sobre la recepción de Séneca en España desde el s. XIII hasta el s. XVII*, Madrid, 1983
- Ioccaccio, Giovanni, *Ameto, lettere e Corbaccio* (Ed. Nicola

- Brusconi), Bari, 1940
- *Corbaccio* (Ed. F. Agenc i A. Schiaffini), Paris, 1955
- *Il Corbaccio* (Ed. Tauno Nurmela), Helsinki, 1968
- *Corbatxo* (Ed. Francesc de B. Moll), Mallorca, 1935
- Bofarull i Sans, Francisco de, La heràldica en la filigrana de paper, *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, VII, p. 485-556
- Bogdanow, Fanni, «Essai de classement des manuscrits de la 'Suite du Merlin'», *Romania*, LXXXI, 1960, p. 198
- Bohigas i Balaguer, Pere, «Més llibres de la biblioteca de don Pedro Antonio de Aragón», *Miscellanea Populetana*, 1, 1966, p. 483-490
- «El cançoner català Vega-Aguiló», *Homenaje a la memoria de D. Antonio Rodriguez-Moñino, (1910-1970)*, Madrid, 1970, I, p. 115-138
- «El repertori de manuscrits catalans», *Estudis Universitaris Catalans*, XI, 1926, p. 121-130
- «El repertori de manuscrits catalans. Missió a Anglaterra», *Estudis Universitaris Catalans*, XII, 1927, p. 411-457
- «El repertori de manuscrits catalans, estat de les recerques (1926-1928)», *Estudis Universitaris Catalans*, XIII, 1928, p. 530-535
- «El repertori de manuscrits catalans de la Fundació Patxot, missió de París, BN (1926-1927). I. Ms. en llengua catalana», *Estudis Universitaris Catalans*, XV, 1930, p. 92-139, 197-230
- «El repertori de manuscrits catalans de la Fundació Patxot,

- missió a París, BN. (1926-1927) I. Ms. en llengua catalana»,
Estudis Universitaris Catalans, XVI, 1931, p. 82-111, 213-210
- *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, 1985
- *Los textos españoles y gallego-portugueses de la Demanda del Santo Grial*, Madrid, 1925
- Bohigas, Pere - Mundó, Anscari - Soberanas, Amadeu, «Normes per a la descripció codicològica dels manuscrits», *Bibliotecònia*, núm. 77-78, 1973-1974, p. 93-99
- Bolgar, B. R., *The Classical heritage and his beneficiaries*, Cambridge, 1954
- Borras Feliu, A., «Principales fondos concernientes a la última fase del reino catalano-aragonés en Sicilia (1412-1512)», *Actas del IX Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 1973
- Bosco, U., *Petrarca*, Bari, 1977 (4a.)
- Boser, C., «Le remanement provençal de la 'Somme le roi' et ses dérivés», *Romania*, XXIV, 1895, p. 56-85
- Bossuat, Robert, *Manuel Bibliographique de la littérature française du Moyen Age*, Melun, 1951
- Bourland, C. B., «The Unprinted Poems of the Spanish Cancioneros in the B.N. Paris», *Revue Hispanique*, XXXI, 1909, p. 543-547
- Boutiere, Jean - Schutz, A. H. - Cluzel, I. M., *Biographies des troubadours. Textes provençaux des XIII et XIV siècles. Edition refondue par ---*, Paris, 1964
- Bronca, Vittorio, *Il 'Cantico di Frate Sole'. Studio delle fonti e testo critico*, Firenze, 1950

- «Codici di opere del Boccaccio», *Lettere Italiane*, X, 1958, p. 488-490
- *Tradizione delle opere di Giovanni Boccaccio. I. Un primo elenco dei codici*, Roma, 1958
- Branciforti, Francesco, «Regesto delle opere di Pero López de Ayala», *Saggi e ricerche in memoria di Ettore Li Gotti*, I, 1962, p. 289-317
- Brayer, «Contenu, structure et combinaisons du 'Miroir du Monde' et de la 'Somme le roi'», *Romania*, 1958-1959, p. 1-38; 433-470
- Briquet, C. M., *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier. (De leur apparition vers 1282 jusqu'au 1600) (4 vol.)*, Leipzig, 1923 (2a.)
- Brittain, F., *The Medieval Latin and Romance Lyric ad 1300*, Cambridge, 1937
- Brunel, C., *Bibliographie des manuscrits littéraires en ancien provençal*, Paris, 1933
- Bruni, Leonardo, *Opere storiche* (Ed. E. Santini - C. Di Pierro), Città di Castello, 1914-1920
- *Vita di Cicerone (scritta da Messer Lionardo Bruni Aretino)*, Parma, 1804
- Burgaya, Cecília, «Retrobament d'uns textos perduts del "Jardinet d'Orats"», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XIV *Miscel·lania A. M. Badia Margarit*, 6, 1987, p. 293-298
- Cadenet, *Der Trobador Cadenet* (Ed. C. Appel), Halle, 1920
- Callcott, Frank, *The supernatural in Early Spanish Literature*,

1923

--- «Bibliography», *The supernatural in Early Spanish Literature*,
1923, p. 139-146

Camillo, Ottavio di, *El humanismo castellano en el s. XV*, Valen-
cia, 1976

Cancionero castellano del siglo XV (Ed. R. Foulché-Delbosch),
Madrid, 1915

Cancionero de Estuñiga. Edición paleográfica (Ed. Manuel Alvar -
Helena Alvar), Zaragoza, 1981

Caracciolo, B., *Cronaca di Partenope* (Ed. A. Altamura), Napoli,
1974

Carboni, Fabbio, *Incipitario della lirica italiana dei secoli XIII
e XIV (2 vol.)*, Città del Vaticano, 1977-1980

--- *Incipitario della lirica italiana dei secoli XV-XX (3 vol.)*,
Città del Vaticano, 1982

Cardenas, A. - Gilkison, J. - Nitti, J. - Anderson, E., *Bibliogra-
phy of Old Spanish Text. Literary Texts, Edition- 2*,
Madison, 1977

Casanovas, I., «Còdex de l'Arxiu del Palau», *Revista de Bibliogra-
fia Catalana*, núm. 6, 1906, p. 5-42

Castañeda y Alcover, V., *Indice sumario de los manuscritos
castellanos de genealogia, heráldica y órdenes militares que
se custodian en la Biblioteca de El Escorial*, Madrid, 1917

Castro, M. de, *Los manuscritos franciscanos de la Biblioteca
Nacional*, Madrid, 1973

Catalán Menéndez Pidal, Diego, *De Alfonso X al conde de Barcelos*,

Madrid, 1962

Catalogue of books printed in the XVth century now in the British Museum, London, 1971

Catalogue générale des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale. Auteurs (229 vol.), Paris, 1899-1980

Cátedra, Pedro M., «Los manuscritos castellanos de la biblioteca Lambert Mata (Ripoll)», *El Crotalón*, I, 1984, p. 877 i ss.

--- *Poesías castellanas de cancioneros bilingües*, Exeter, 1983

Cavaliere, A., *Cento liriche provenzali*, Bologna, 1938

Cavenaghi Campari, Paola, «Un commento quattrocentesco inedito a I trionfi del Petrarca», *L'Archiginnasio*, XVI, 1921, p. 148-161
[Cerverí de Girona] *Cerverí de Girona. Lirica (2 vol.)* (Ed. Joan Coromines), Barcelona, 1988

--- *Vier bisher ungedruckte Pastorellen des Troubadours Severi von Gerona* (Ed. Max Fleischer), 1890

--- *Vier ungedruckte Pastorellen des Troubadours Severi von Gerona* (Ed. Max Kleinert), Halle, 1890

--- *El trovador Cerverí de Girona. Texto, traducción y comentario de veinte de sus poesías* (Ed. M. de Riquer), Barcelona, 1946

--- «Treinta composiciones del trovador Cerverí de Girona», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XVIII, 1947, p. 56-157, 261-264 (Ed. M. de Riquer)

--- *Obras completas del trovador Cerverí de Girona* (Ed. M. de Riquer), Barcelona, 1947

--- *Il canzoniere inedito di Cerverí di Girona*, *Reale Accademia Nazionale dei Lincei. «Memorie»*, serie VI, V, fasc. VI, 1936,

- (Ed. Francesco A. Ugolini)
- Chabenau, Camille, «Origine et établissement de l'Académie des Jeux floraux de Toulouse», *Historie générale du Languedoc*, X, 1885, p. 205-208, (Ed. Privat)
- Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon, III de Catalogne, dit le Cérémonieux ou del punyolat* (Ed. Amédée Pagès), Toulouse-Paris, 1941
- Cirot, G., *Les histoires générales d'Espagne entre Alphonse X et Philippe III*, Bordeaux-Paris, 1904
- Ciurelo, José-Ignacio, *Salustio. Política e historiografía*, Barcelona, [1973]
- Coloquio sobre circulación de códices y escritos entre Europa y la Península en los siglos VIII-XIII* (Santiago de Compostela, septiembre 1982), Santiago de Compostela, 1988
- Concheff, Beatrice Jorgensen, *Bibliography of Old Catalan Texts*, Madison, 1985
- Contini, Gianfranco, «La canzone della Mort Charlemagne», *Mélanges de linguistique romane et de philologie médiévale off. à M. Delbouille*, II, 1964, p. 105-126
- Córdoba, Alonso de, *Commemoración breve de los reyes de Portugal. [Anónimo] Un sermón castellano del siglo XV* (Ed. Pedro M. Cátedra - Ronald Z. Surtz), Barcelona, 1983
- Corónicas navarras. Edición crítica e índices por Antonio Ubieta Arteta* (Ed. Antonio Ubieta Arteta), Valencia, 1964
- Crescini, V., *Ignoto manoscritto di uno dei poemi italiani sopra S. Margherita, Fadua*, 1898

- *Romania fragments*, Torino, 1932
- Croce, B., *La Spagna nella vita italiana durante la Rinascenza*,
Bari, 1968
- Crónica de los estados peninsulares (texto del s. XIV)* (Ed.
Antonio Ubieta Arteta), Granada, 1955
- Crónica general de España de 1344* (Ed. M. S. de Andrés - Diego
Catalán Menéndez Pidal), Madrid, 1971
- Crónica general de Pere III el Cerimoniós dita comunament Crónica
de Sant Joan de la Penya. Primera edició del seu text català*
(Ed. A. J. Soberanas i Lleó), Barcelona, 1961
- Crónica incompleta de los reyes católicos (1469-1476). Según un
Ms. anónimo de la época* (Ed. Julio Pujol), Madrid, 1934
- Crónicas asturianas* (Ed. José L. Morlejo), Oviedo, 1985
- Crónicas de España* (Ed. Jesús Fernández Santos [et alii]), Buenos
Aires, 1966
- Crónicas de los reinos de Asturias y León* (Ed. J. E. Casariego),
Madrid, 1985
- Cumbrero, Floriano, *Curso general de paleografía*,
- Curtius, Ernst Robert, *Literatura europea y Edad Media latina* (2
vol.), Mexico, Madrid, Buenos Aires, 1981 [1948]
- Delaville de Roulx, J., *Les Hospitaliers à Rhodes (1310-1421)*,
London, 1914
- «Un nouveau manuscrit de la Règle du Temple», *Annuaire
Bulletin de la Société de l'Histoire de France*, 26, 1889, p.
185-214
- Delaisseé, L. M. J. «Towards a History of the Medieval Book» en

Codicologica 1. Théories et principes, Leiden, 1976, p. 75-83.

Destrez, J., *La poesía dans les manuscrits universitaires au XIIIe et au XIVe siècle*, Paris, 1935

Dionisotti, Carlo, «Tradizione classica e volgarizzamenti», *Italia Medioevale et Humanistica*, I, 1958, p. 427-431

Dizionario letterario delle opere e dei personaggi di tutti i tempi e di tutte le letterature, Milano, 1971

Dolezalek, Gero, *Verzeichnis der Handschriften zur römischer Recht bis 1600*, Frankfurt am Main, 1972

Domínguez Bordona, J., «La Biblioteca del virrey D. Pedro Antonio de Aragón (1611-1690)», *Boletín Arqueológico de Tarragona*, abr., julio, 1948, p. 37-53

--- «La Biblioteca del virrey D. Pedro Antonio de Aragón (1611-1690). Addenda. Libros conservados en Poblet», *Boletín Arqueológico de Tarragona*, abr., julio, 1950, p. 66-68

--- «La Biblioteca del virrey D. Pedro Antonio de Aragón (1611-1690)», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, CXXIX, 1951, p. 385-416

--- «El 'Libro de los juicios de las estrellas', traducido para Alfonso el Sabio», *Revista de la Biblioteca, Archivo y Museo*, VII, 1931, p. 171-176

Dutton, Brian, *Catálogo-índice de la poesía cancioneril del siglo XV*, Madison, 1982

Díaz y Díaz Manuel C., *Libros y librerías en la Rioja altomedieval*, Logroño, 1979

- Díaz Martín, L. V., *Los oficiales de Pedro I de Castilla*, Valladolid, 1987 (2a.)
- Díaz-Plaja, Guillermo, *Historia general de las literaturas hispánicas publicada bajo la dirección de ---*, Barcelona s.a., [1949-50]
- Echevarría Arsuaga, Ana, «La leyenda de Margarita de Antioquía: una santa para las mujeres del medievo», *La religiosidad de las mujeres en la edad media hispana (Madrid 9 y 10 de marzo)*, 1989, en prensa
- Elizondo, José María de, «Franciscanismo. Descripción del manuscrito franciscano de Dublín ('Franciscan Library, Merchants Quay')», *Estudios Franciscanos*, XIII, 1915, p. 49-60
- «Franciscanismo. Descripción del manuscrito franciscano de Dublín ('Franciscan Library, Merchants' Quay') II», *Estudios Franciscanos*, XIV, 1916, p. 47-60
- [Falquet de Romans] *L'oeuvre poetique de Falquet de Romans troubadour* (Ed. Raymond Arveiller - Gérard Gouiran), Aix-en-Provence, 1987
- Farinelli, Arturo, *Italia e Spagna*, Torino, 1929
- *Note sul Boccaccio in Spagna nell'età media*, Braunschweig, 1906
- *Note sulla fortuna del «Cortaccio» nella Spagna medievale (dalla Miscellanea Mussafia)*, Halle, 1905
- Faulhaber, Charles B., «Las 'dictiones probatoriae' en los catálogos medievales de bibliotecas», *El Crotalon*, I, 1984,

p. 891-904

--- *Libros y bibliotecas en la España medieval: una bibliografía de fuentes impresas*, London, 1987

--- «Some private and Semi-private Spanish libraries: Travel Notes», *La Coronica*, 1976 (prim.), p. 81-90

Faulhaber, Charles B. - Gómez Moreno, Angel, *Normas para el BOST4*, Madison, 1986

Faulhaber, Charles B. et alii, *Bibliography of Old Spanish Texts*, Madison, 1984

Favati, Guido, *Le biografie trovadoriche, testi provenzali dei secc. XIII e XIV. Edizione critica a cura di ---*, Bologna, 1961

Federici, F., *Degli scrittori greci e delle italiane versioni delle loro opere*, Padova, 1828

Fernández Pomar, J. M., «Libros y manuscritos procedentes de Plasencia: Historia de una colección», *Hispania Sacra*, 18, 1965, p. 95

Fernández de Heredia, Juan, *La Grant Cronica de Espanya. Libros I-II ed. segun Ms. 10133 BNM con introducción crítica, estudio lingüístico y glosario* (Ed. Regina af Geijerstam), Upsala, 1964

Ferrer Mallol, M. Teresa, «Toponimia medieval d'Oriola», *Miscel·lania d'homenatge a Enric Rozeu-Rey*, II, Barcelona, p. 195-211, (Ed. A cura d'Albert Manent i Joan Veny)

Flores, Juan de, *Grimalte y Gradisa* (Ed. C. Parrilla), Santiago de Compostela, 1988

- *Triunfo de Aacr* (Ed. Antonio Gargano), Pisa,, 1981
- Foligno, C., «An Italian Versicn of the Legend of St. Margaret From a Brera Manuscript», *The Modern Language Review*, VI, 1911, p. 23-67
- Foscolo Benedetto, L., *Il Cantico di Frate Sole*, Firenze, 1941
- Foulet, Lucien, *Petite syntaxe de l'ancien français*, Paris, 1982
- Fowler, M., *Catalogue of the Petrarch Collection bequeathed by W. Fiske to Cornell University Library*, Oxford, 1916
- Francesco d'Assisi [sant], «Il Cantico delle creature Testo critico e fondamenti di pensiero», *Studi Medievali*, XVI, 1943-1950, p. 102-134, (Ed. M. Cassella)
- Frank, I., *Répertoire métrique de la poésie des troubadours. Tome premier. Introduction et répertoire, Répertoire métrique de la poésie des troubadours. Tome second. Répertoire (suite) et index bibliographique*, Paris, 1966
- «La vie catalane de sainte Marguerite du manuscrit de Barcelone», *Estudis Romànics*, II, 1949-1950, p. 93-106
- Frede, Carlo De, «Carlo I d'Angiò a Giovanna I», *Studi di Napoli*, III, 1909, p. 217-19, 241 ss
- Frenk, Margit, *Corpus de la antigua lirica popular hispànica (siglos XV a XVII)*, Madrid, 1987
- Fàbrega Grau, Angel, *Inventario de manuscritos de la Biblioteca Arzobispal del Seminario de Barcelona. (Extracto de Analecta Sacra Tarraconensia, vol. XXXVII)*, Barcelona, 1964
- Gallardo, Bartolomé José, *Ensayo de una biblioteca española de libros raros y curiosos formado con los apuntamientos de B.*

- J. G. coordinado y aumentado por M. R. Zarco del Valle y J. Sancho Rayón (4 vol.), Madrid, 1968[1863]
- García, Michel, *El canciller Ayala: obra y personalidad*, Madrid, 1982
- García Larragueta, Santos A., *Cronología (Edad Media)*, Pamplona, 1976
- García de Santa María, Alvar, *Crónica de Juan II de Castilla* (Ed. Juan de Mata Carriazo y Arroquia), Madrid, 1983
- García Villada, Zacarías, *Bibliotheca Patrum Latinorum Hispaniensis. II Band. Nach den Aufzeichnungen Rudolf Beers bearbeitet und herausgegeben von --*, Wien, 1915
- Garin, E., *Prosatori italiani del quattrocento*, Milano-Napoli, 1952
- Gayangos, Pascual de, *Catalogue of the Manuscripts in the Spanish Language in the British Museum*, London, 1875-1893
- Gayoso, G., «Apuntes para la historia del papel en Toledo, Ciudad Real y el antiguo reino de Murcia», *Investigación y Técnica del Papel*, VII n. 24, 1970, p. 443-456
- Geijerstam, Regina af, «Un esbozo de la Grant Cronica de Espanya de Juan Fernández de Heredia», *Studia Neophilologica*, XXXII, 1960, p. 80-105
- Gilissen, L., «Un élément codicologique trop peu exploité: la réglure», *Scriptorium*, XXIII, 1969, p. 150-162
- *L'expertise des écritures médiévales. Recherche d'une méthode avec application à un manuscrit du XIe siècle: Le Lectionnaire de Lobbes, codex Bruxellensis, 18018*, Gand, 1973

- *Prolegomenes à la codicologie. Recherches sur la construction des cahiers et la mise en page des manuscrits médiévaux*, Gand, 1977
- *La reliure occidentale antérieure à 1400*, Turnhout, 1982
- Gimeno Casaldueiro, Joaquín, «La personalidad del canciller Pero López de Ayala», *Estructura y diseño en la literatura castellana medieval*, 1975, p. 143-163
- [Giraut de Bornelh] «Giraut von Bornelh, der Meister der Trobadors. 1. Die drei Tenzonen nach sämtlichen Hss. 2. Drei bisher unbekannte, ihm zugeschriebene Gedichte», , 1894, p. 8-9, (Ed. Adolf Kolsen)
- *Sämtliche Lieder des Trobadors Giraut de Bornelh (t. I-II)*, 1935 [1910], (Ed. A. Kolsen)
- González Cuenca, Joaquín, «Cancioneros manuscritos del Prerrenacimiento», *Revista de Literatura*, XL, 1978, p. 177-215
- González Jiménez, Manuel, *La repoblación de la zona de Sevilla durante el s. XIV, estudio y documentación*, Sevilla, 1975
- Gourdin, A., *Langue et littérature d'oc*, Paris, 1949
- Griffin, Clive, «Un curioso inventario de libros de 1528», *El libro antiguo español. Actas I Congreso internacional Madrid 18-20-XII-1996*, 1988, p. 189-224, (Ed. M. L. López-Vidriero - Pedro M. Cátedra)
- Grundriss der romanischen literaturen des Mittelalters*, Heidelberg, 1972-
- Guía de los Archivos y las Bibliotecas de la Iglesia en España (I. Archivos, II. Bibliotecas - Personal)*, Leon, 1985

Guia de la Biblioteca Central de la Diputació Provincial de Barcelona, Barcelona, 1959

Gudeman, Alfred, *The sources of Plutarch's Life of Cicero*, Roma, 1971

Guichot, Joaquín, *Don Pedro I de Castilla*, Sevilla, 1878

Guilhem Molinier, «Les Flor: del Gay Saber», *Memòries de l'Institut d'estudis catalans. Secció Filològica*, I/2, 1926, p. 33-121, (Ed. Josep Anglade)

Gumbert, J. P., «Ruling by Rake and Board. Notes on some late medieval ruling techniques», *The Role of the Book in medieval Culture*, 1986, p. 41-54, (Ed. P. Ganz)

Haebler, K., *Bibliografía ibérica del s. XV (2 vol.)*, La Haya, 1903-1917

Harlfinger, D., «Zur Datierung von Handschriften mit Hilfe von Wasserzeichen», *Griechische Kodikologie und Textüberlieferung*, 1980, p. 144-169

--- *Wasserzeichen aus griechischen Handschriften (1)*, Berlin, 1974

Haskins, Charles Homer, *The Renaissance of the Twelfth Century*, Cambridge, Mss., 1979 [1927]

Herquet, Karl, *Juan Fernández de Heredia. Grossmeister des Johanniterordens (1377-1396)*, Mühlhausen i Th., 1878

Hill, R. T. - Bergin, T. G., *Anthology of the Provençal Troubadours*, New Haven, 1941

Hilty, Gerold, «El Libro conplido en los iudicios de las estrellas», *Al-Andalus*, XX, 1955, p. 1-74

--- «Zur judenportugiesischen Übersetzung des 'Libro conplido'»,

- Vox Romanica*, XVI, 1958, p. 297-325
- «Zur judenportugiesischen Übersetzung des 'Libro conplido'»,
Vox Romanica, XVII, 1958, p. 129-157
- Historia de la Iglesia en Espana. T. II-29 La Iglesia en la España de los siglos VIII-XIV*, Madrid, 1982
- Hogberg, P., «Manuscripts espagnols dans les bibliothèques suédoises», *Revue Hispanique*, 36, 1916, p. 413-420
- Hoodward, W. H., *Vittorino da Feltre and other humanist educators*, New York, 1903
- L'humanisme médiéval dans les littératures romanes du XIIe au XIVe siècle* (Strasbourg, 29 janvier au 2 février 1962) (Ed. Anthime Fourrier), Paris, 1964
- Inventari dels llibres de Dona Maria Reyna Darago e de les Sicilies 1458*, Barcelona, 1907
- Inventario de la colección de libros donada por D. Santiago Esposa y Brunet*, Barcelona, 1960
- Inventario de los libros de D. Fernando de Aragón, duque de Calabria*, Madrid, 1875
- Inventari de les revistes de les Universitats Catalanes*, Barcelona, 1983
- Irigoin, Jean, «La datation par les filigranes du papier», *Codicologica*, 5, 1980, p. 9-36
- [Jaufré Rudel] *Jaufré Rudel. Liriche* (Ed. Casella), Firenze, 1945
- *Les chansons de Jaufré Rudel* (Ed. A. Jeanroy), Paris, 1924
- [Jaufré Rudel - Bernart de Ventadorn] *Jaufré Rudel e Bernardo di Ventadorn. Canzoni* (Ed. S. Battaglia), Napoli, 1949

- Jaume March, *Diccionari de rims de --* (Ed. Antoni Griera),
Barcelona, 1921
- Jeanroy, Alfred, *Bibliographie sommaire des chansonniers proven-
çaus (manuscripts et éditions)*, Paris, 1966
- *La poésie lyrique des troubadors (2 vol.)*, Toulouse-Paris, 1934
- «Poésies provençales inédites du XIVe siècle d'après le
manuscrit de Barcelone», *Annales du Midi*, LII, núm. 5, 1940,
p. 16-279
- [Joan de Castellnou] *Joan de Castellnou, segle XIV. Obres en
prosa. I Compendi de la Coneixença dels vicis en els dictats
del gay Saber. II Glosari al Doctrinal de Raimon de Cornet*
(Ed. Josep M. Casas Homs), 1969, Barcelona
- Jofré de Foixà, *Vers e Regles de trobar* (Ed. Li Gotti), Modena,
1952
- Jones, Leslie Weber, «Princking manuscripts: the instruments and
their signifiante», *Speculum*, 21, 1946, p. 389-403
- «Pricking system in New York manuscripts», *Miscellanea
Giovanni Mercati*, VI, 1946, p. 80-92
- Ker, Neil Ripley, *Books Collectors and Libraries. Studies in the
Medieval Heritage* (Ed. Andrew G. Watson), London, 1985
- Kolsen, Adolf, *Beitrage zur altprovenzalischen Lirik*, Firenze-Ge-
nova, 1939
- Kurz, Martin, *Handbuch der Iberischen bilddrucke des XV Jahrhun-
derts*,
- Ladero Quesada, Miguel Angel, *Andalucia en el s. XV*, Madrid, 1973
- *La ciudad medieval (1248-1492)*. *Historia de Sevilla II*,

- Sevilla, 1876
- Lake, K. e S., *Dated greek minuscule manuscripts to the year 1270 (10 vol.)*, Boston, 1930
- Långfors, A., *Les incipits dels poemes françis anteriors au XVI s. Répertoire bibliographique établi a l'aide de notes de H. Paul Meyer*, Paris,
- Lapesa, Rafael, «La fecha de la 'Comedista de Ponza'», *Archivum. Revista de la Facultat de Filosofia y Letras de Oviedo.*, IV, 1954, p. 81-86
- *La obra literaria del Marqués de Santillana*, Madrid, 1957
- Lasso de la Vega, José S., *Traducciones españolas de las 'Vidas' de Plutarco*, Madrid, 1962
- Lawrance, Jeremy, «Nueva luz sobre la biblioteca del Conde de Haro. Inventario de 1455», *El Crotalón*, I, 1934, p. 1073-1111 ss.
- Le Clerc, Louis, *Le papier. Recherches et notes pour servir a l'histoire du papier, principalement à Troyes et aux environs depuis le quatorzième siècle. Paris à l'enseigne de Pesage*, 1926
- Le Gentil, Pierre, *La poésie lyrique espagnole et portugaise à la fin du Moyen Age (2 vol.)*, Rennes, 1949-1953
- Leeman, Anton Daniel, *A systematical bibliography of Sallust (1879-1964)*, Leiden, 1965
- Las leys d'amors. Mss. de l'Académie des Jeux Floraux (4 vol.)*, (Ed. J. Anglade), Toulouse, 1920
- Leroquais, V., *Les livres d'heures Mss. de la Bibl. Nat. (2 vol.)*,

Paris, 1927

Leroy, Julien, «La description codicologique des manuscrits grecs de parchemin», *La paléographie grecque et byzantine*, 1977, p. 27-41

--- *Les types de réglure des manuscrits grecs*, Paris, 1976

Levey, Martin, «Mediaeval arabic bookmaking and its relation to early chemistry and pharmacology», *Transactions of the American Philosophical Society*, 52, part. 4, 1962

Lewis, C. S., *La imagen del mundo (Introducción a la literatura medieval y renacentista)*, Barcelona, 1980

Lexicon des Mittelalters (Band 1-3), Zürich-München, 1981-

Lida de Malkiel, Rosa Maria, *Juan de Mena, poeta del pre-renacimiento español*, México, 1950

Linker, Robert White, *A Bibliography of Old French Lyrics*, Univ. Mississippi-Javea, 1979

Le livre au Moyen Age, Paris, 1988

Llibre intitulat Jardinet de Orats, compost de diverses strofes y rims en molts llengües (Ed. F. P. Briz), Barcelona, 1868-1869

Llibre intitulat Jardinet de Orats. Fragments inédits trets de un ms. del XVèen al XVIèen segle (Ed. A. Bulbuena), Barcelona, s.d. [1897]

Lo Priore, G., «Il Corbaccio», *Rassegna della Letteratura Italiana*, VI, 1956, p. 483-489

Lomax, Derek W., «Algunos estatutos primitivos de la orden de Calatrava», *Hispania*, 21, 1961, p. 483-494

--- *La Orden de Santiago (1170-1275)*, Madrid, 1965

- *Las órdenes militares en la península ibérica durante la Edad Media*, Salamanca, 1976
- London, G. H., «Bibliografía de estudios sobre la vida y obra de Alfonso el Sabio», *Boletín de Filología Española*, núm. 6, 1960, p. 18-31
- López de Ayala, Pero, *Crónica del rey D. Pedro* (Ed. Constance L. Wilkins - Heanon M. Wilkins), Madison, 1985
- *Las Crónicas* (Ed. L. Soper Cherrie), Zaragoza, s.a. [1975]
- López Casas, M. - Avenzoza Vera, G., «Un 'nuevo' cancionero del siglo XV en la Biblioteca Universitaria de Barcelona», *Incipit*, VIII, 1968, p. 47-72
- López de Mendoza, Iñigo [Marqués de Santillana], *Poesía Completa I* (Ed. M. Duran), Madrid, 1980
- Lowe, *Codecis latini antiquiores (IV)*, Oxford, 1947
- Luttrell, A., «Greek histories translated and compiled for Juan Fernández de Heredia, Master of Rhodes, 1377-1396», *Speculum*, XXXV, 1960, p. 401-407
- Mackenzie, Jean Gilkison, *A lexicon of the 14th-century Aragonese manuscript of Juan Fernández de Heredia*, Madison, 1984
- Madan, Falconer, «The localization of manuscripts», *Essays in history presented to R. L. Poole*, 1927, p. 5-29, (Ed. H. W. C. Davis)
- Madurell i Marimon, Josep M., *El paper a les terres catalanes. Contribució a la seva història*, Barcelona, 1972
- Maffei, S., *Traduttori italiani o sia notizie dei volgarizzamenti d'antichi scrittori latini e greci che sono in luce*, Venezia,

1720

- Maggini, Francesco, *I primi volgarizzamenti dai classici latini*, Firenze, 1951
- Mahn, C. A. F., *Die Werke der Troubadours in provenzalischer Sprache (4 vol.)*, Berlin, 1846-1853
- Mallon, Jean, *Paléographie Romaine*, Madrid, 1952
- Manfré, Guglielmo, *Guida bibliografia per gli studenti di lettere e filosofia e di magistero*, Napoli, 1978
- March, José Maria, *La Real Capilla del Palau en la ciudad de Barcelona, breve reseña por ---*, Barcelona, 1950
- [March, Fere - March, Jaume] *Cobles i noves rimades* (Ed. Jaume Vidal Alcover), València, 1987
- Martínez, Caridad - Lafarga, Francisco, *Repertorio de estudios franceses y provenzales en España*, Barcelona, 1987
- Massó i Torrents, Jaume, *L'antiga escola poètica de Barcelona*, Barcelona, 1922
- «Bibliografia dels antics poetes catalans», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, V a. V., 1913-1914
- «La cançó provençal en la literatura catalana», *Miscel·lània Prat de la Riba*, 1923, p. 346-365
- *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, format per ---*, Barcelona,
- «Manuscrits de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès», *Revista de Bibliografia Catalana*, I, 1901, p. 12-67, 154 ss.
- *Repertori de l'antiga literatura catalana. La poesia I*, Barcelona, 1932

- «Riambau de Vaqueres en els Cançoners catalans», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1907, p. 414-462
- Massó i Torrents, Jaume - Rubió i Balaguer, Jordi, «Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 1914-
- Mateu Ibars, Josefina, *De re libraria*. Madrid, 1980
- «Los manuscritos de los siglos XV y XVI de la Biblioteca Provincial y Universitaria de Barcelona», *Biblioteconomía*, XXVI, 69-70, 1969, p. 63-141
- «Los manuscritos de los siglos X a XIV de la Biblioteca Provincial y Universitaria de Barcelona», *Biblioteconomía*, XXVIII, 1971, p. 83-123
- Matulka, Barbara, *The Novels of Juan de Flores and their European Diffusion*, New York, 1931
- Melzi, G., *Dizionario di opere anonime pseudonime di scrittori italiani o come che sia aventi relazione all'Italia (3 vol.)*, Milano, 1848-1859
- Mena, Juan de, *Laberinto de Fortuna* (Ed. J. M. Blecua), Madrid, 1973 [1943]
- *Laberinto de Fortuna. Poesas menores* (Ed. Miguel A. Pérez Priego), Madrid, 1976
- *Laberinto de Fortuna* (Ed. L. Vasvari), Madrid, 1976
- *Obras líricas* (Ed. M. Angel Pérez Priego), Madrid, 1978
- «Razonamiento con la muerte», *Revue Hispanique*, IX, 1902, p. 252-254, (Ed. Foulché-Delbosch)
- Menéndez Pelayo, Marcelino, *Antología de poetas líricos castella-*

- nos (10 vol.), Madrid, 1945
- *Bibliografía hispano-latina clásica*, Santander, 1950-1952
- *Biblioteca de traductores españoles*, Santander, 1952-1953
- *Historia de las ideas estéticas en España*, Madrid, 1891
- *Orígenes de la novela. I*, Madrid, 1905
- Menéndez Pidal, Ramón, *Catálogo de la Real Biblioteca. Manuscritos. Crónicas Generales (vol. I-V)*, Madrid, 1898
- Meregalli, Franco, *Presenza della letteratura spagnola in Italia*, Firenze, 1974
- Meyer, Paul, *Anciennes poésies religieuses en langue d'oc publiées d'après les manuscrits par ---*, Paris, 1860
- *Recueil d'anciens textes bas-latins, provençaux et français, accompagnés de deux glossaires (2 vol.)*, Paris, 1877
- «*Traité catalans de grammaire et de poétique*», *Romania*, IX, 1880, p. 51-70
- Migliorini, Bruno, *Saggi linguistici*, Firenze, 1957
- Milà i Fontanals, Manuel, «*Notes sur trois manuscrits. I. Un chansonnier provençal*», *Revue des Langues Romanes. ser. II, vol. II*, X, 1876, p. 225-232
- *Poètes lyriques catalans*, 1878
- Miquel Rosell, F., «*Catàleg dels llibres manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Sant Cugat del Vallès existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó*», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, VIII, 1928-1932, p. 143-240
- *Manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona (4 vol.)*, Madrid, 1959

- Miquel i Planas, Ramon, *Bibliofília* (2 vol.), Barcelona, 1911-1920
- Misser, Salvador, «Significativa recuperació d'uns llibres de la biblioteca de Santa Caterina», *Revista Catalana de Teologia*, XII/1, 1987, p. p. 217-222
- Mitchell, Charles, *A fifteenth century Italian Plutarch (British Museum Add. Ms. 22319) with an introduction and notes*, London, 1961
- Moldenhauer, G., «Contribución al catálogo de manuscritos españoles existentes en bibliotecas portuguesas», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 49, 1928, p. 59-62
- Moliné i Brasés, E., «Textes catalans-provençals dels segles XIII-XIV», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, VI, 1911-1912, p. 461-469
- «Textes catalans-provençals dels segles XIII-XIV», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, VII, 1913-1914, p. 137-140
- Mölk, U. - Wolfzettel, F. *Répertoire métrique de la poésie lyrique française*, München, 1972
- Monfrin, J., «Humanisme et traductions au Moyen Age», *L'humanisme médiéval dans les littératures romanes du XII au XIV siècle*, 1964, p. 217-246
- «Les traducteurs et leur public en France au Moyen Age», *L'humanisme médiéval dans les littératures romanes du XII au XIV siècle*, 1964, p. 247-262
- Montaignon, *Recueil de poésies françaises des XV et XVI siècles. Morales, facétieuses, historiques*, Paris, 1857

- Monti, G. M., «La 'Cronaca di Partenope' (premessa all'edizione critica)», *Ann. del Seminario Giuridico-Economico della Università di Bari*, V, 1932, p. 25 i ss.
- Morpurgo, S., *Supplemento con gli indici generali dei capoversi...*, Bologna, 1929
- Morreale, Margherita, «Apuntes para la historia de la traducción en la Edad Media», *Revista de Literatura*, XV, 1959, p. 3-10
- Mosin, V. A. - Tralijs, S. M., *Filigranes dues XIIIe et XIVe siècles (I-II)*, Zagreb, 1957
- Moxó y de Francolí, Benito de, *Memorias históricas del Real Monasterio de San Cucufate del Valles*, Barcelona, s.a.
- Mundó, A. M., «Méthode comparative-statistique pour la datation des manuscrits non datés», *Paläographie 1981. Colloquium du Comité International de Paléographie*, (Ed. G. Silagi), 1982, p. 53-58
- Muscetta, Carlo, *Boccaccio*, Roma-Bari, 1986[1972]
- Mussafia, A., «Per la bibliografia dei Cancioneros spagnuoli», *Deuschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien*, 1900, p. 1-24
- Nasalli Rocca di Corneliano, E., «Origine et évolution de la Règle et des statuts de l'ordre hiérosolymitain de S. Jean (aujourd'hui dit de Malte)», *Annales de l'Ordre Souverain Militarie de Malte*, 19-20, 1961-1962
- Neubauer, A., *Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library*, Oxford, 1886
- Nolhac, Pierre de, *Petrarque et l'humanisme*, Paris, 1907 [1894]

- Nouvelle Anthologie des Troubadours*, (Ed. Audiau), Paris, 1928
- Novati, F., «Sopra un'antica storia lombarda di sant'Antonio di Vienna», *Raccolta di studi critici dedicati ad Alessandro D'Ancona*, 754, n. 2, 1901
- Nurmela, Tauno, «Manuscripts et éditions du 'Corbaccio' de Boccace», *Neuphilologische Mitteilungen*, LIV 3-4, 1953, p. 102-134
- Nykl, A. R., «Libro conplido en los juizios de las estrellas», *Speculum*, XXIX, 1954, p. 85-99
- O'Callaghan, J. F., «The Affiliation of the Order of Calatrava with the Order of Citeaux», *Analecta Sacri Ordinis Cisterciensis*, 15, 1959, p. 161-93
- «The Affiliation of the Order of Calatrava with the Order of Citeaux», *Analecta Sacri Ordinis Cisterciensis*, 16, 1960, p. 3-59, 255-292
- «Difiniciones of the Order of Calatrava enacted by Abbot William II of Morimond», *Traditio*, 14, 1958, p. 231-268
- «The Earliest *Difiniciones* of the Order of Calatrava 1304--1383», *Traditio*, 17, 1962, p. 225-284
- «Don Pedro Girón, Master of the Order of Calatrava 1445-1466», *Hispania*, 21, 1961, p. 342-390
- Olivar, Marçal, «Documents per a la biografia del marquès de Santillana», *Estudis Universitaris Catalans*, IX, 1926, p. 110-120
- Oliveras, «Codicum in sanctae barcinonensis ecclesiae. Segregatis asservatorum tabulae», *Scrinium*, fasc. VII, 1952
- Olwer, Nicolau d', «Manuscriti catalani dei Trionfi», *Studi*

Medievali, 1928, p. 186-188

Opúsculos literarios de los siglos XIV a XVI (Ed. A. Paz y Melia),
Madrid, 1892

Orduna, Germán, «Nuevo registro de códices de las Crónicas del
Canciller Ayala», *Cuadernos de Historia de España*, 63-64,
1980, p. 239

--- «Registro de filigranas de papel en códices españoles»,
Incipit, I, 1981

--- «Registro de filigranas de papel en códices españoles
(cont.)», *Incipit*, II, 1982

--- «Registro de filigranas de papel en códices españoles
(cont.)», *Incipit*, V, 1985, p. 5-10

Ornato, Enzo, «Pour une sémiologie paléographique et une histoire
de l'écriture», *Scriptorium*, LXXIX, n. 2, 1975, p. 175-234

Ortega Cotes, I. J. - Alvarez de Baquedano, J. F. - Ortega, *Bulla-
rius ordinis militiae de Calatrava*, Madrid, 1761

Ouy, Gilbert, «Comment rendre les manuscrits médiévaux accessibles
aux chercheurs?», *Codicologica*, 4. *Essais Méthodologiques*,
1978, p. 9-56

Pablo de Santa María, «Las edades trovadas», *La Ciudad de Dios*,
CV, 1916, p. 114-120, (Ed. J. Zarco Cuevas)

Pabón, José M., «Las primeras traducciones españolas de Salustio»,
Emerita, XX, 1952

--- «Sobre la tradición del texto de Salustio», *Emerita*, I, 1933,
p. 78-101

--- «Sobre la tradición del texto de Salustio», *Emerita*, II, 1933,

p. 1-44, 257-282

Padgen, A. R. D., «The Diffusion of Aristotle's Moral Philosophy in Spain ca. 1400 - ca. 1600», *Traditio*, XXXI, 1975, p. 287-313

Pages, A., «Notes sur le chansonnier provençal de Saragosse», *Annales du Midi*, II, 1890, p. 514-533

--- *La poésie française en Catalogne du XIIIe à la fin du XV. Etudes suivies de textes inédites ou publiés d'après les manuscrits avec 5 planches hors texte par ---*, Toulouse, 1936

--- «*Poesies provenço-catalanes inédites du manuscrit Aquilò. I La versio de Bernat de So. II Nouvelles rimées de Jacme et Fere Marc*» (2 fasc.), Paris, 1928

Paitoni, I., *Biblioteca degli autori antichi greci e latini volgarizzati* (2 vol.), Venezia, 1766-1767

Pas, Monique de, «La composition des encres noires», *Techniques de Laboratoire dans l'étude des manuscrits*, 1972, p. 119-132

--- «Recherches sur les encres noires manuscrites», *La paléographie grecque et byzantine*, 1974, p. 55-60

Passano, G., *Dizionario di opere anonime e pseudonime in supplemento*, Ancona, 1887

Pedro, conde de Barcelos, *Crónica general de España de 1344* (Ed. M. S. Andrés - Diego Catalán), Madrid, 1971

[Peire Bremon lo Tort] «Peire Bremon lo Tort», *Romania*, LIV, 1928, p. 427-452, (Ed. Jean Boutiere)

[Peire Cardenal] *Poesies complètes du troubadour Peire Cardenal*

(1180-1278) (Ed. René Lavaud), Toulouse, 1957

Perarnau i Espelt, Josep, «Els inventaris de la biblioteca Papal de Peníscola a la mort de Benet XIII», *Arxiu de Textes Catalans Antics*, VI, 1987, p. 7-48

--- «Els inventaris de la biblioteca papal de Peníscola a la mort de Benet XIII. Taules dels dos inventaris: I. De volums i llur destí; II. de receptors; III De preus; IV Vol. ident.», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, VI, 1987, p. 227-294

--- «Darrer inventari de la biblioteca privada de Benet XIII», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, VI, 1987, p. 185-226

Percopo, Erasmo, «Quattro poemetti sacri dei secoli XIV e XV publicati per prima volta e illustrati da ---», *Scelta di curiosità letterarie disp.*, CCXI, 1885, p. 147-180

[Pere de Torroella] *The Works of Pere Torroella* (Ed. P. Bachy Rita), New York, 1930

[Pero Díaz de Toledo] *Pero Diaz de Toledo's 'Proverbios de Séneca' an annotated edition of ms. 5-II-10 of the Escorial library* (Ed. Barbara Riss), Berkeley, 1979

Petrucchi, A., *La descrizione del manoscritto. Storia, problemi, modelli*, Roma, 1984

Piccard, Gerhard, *Die Wasserzeichenkartei Piccard im Hauptstaatsarchiv Stuttgart*, Stuttgart, 1961 -

--- I. *Die kronen-wasserzeichen*, Stuttgart, 1961

--- II. *Die Ochsenkopf-wasserzeichen*, 3 Teil, Stuttgart, 1966

--- III. *Die Turmwasserzeichen*, Stuttgart, 1970

--- IV *Wasserzeichen Buchstab P. 3 Teil*, Stuttgart, 1977

- V. *Die Wasserzeichen Waage* (Ed. W. Kohlhammer), Stuttgart, 1978
- VI. *Die Wasserzeichen Anker*, Stuttgart, 1978
- VII. *Die Wasserzeichen Korn*, Stuttgart, 1979
- VIII. *Die Wasserzeichen Schlüssel*, Stuttgart, 1979
- X. *Die Wasserzeichen Fabeltiere. Greif. Dracke. Einhorn*, Stuttgart, 1980
- IX. *Die Wasserzeichen Werkzeug und Waffen (2 Teil)*, Stuttgart, 1980
- XI. *Die Wasserzeichen Kreuz*, Stuttgart, 1981
- XII. *Die Wasserzeichen Blatt. Blume. Baum*, Stuttgart, 1982
- XIII. *Die Wasserzeichen Lilie*, Stuttgart, 1983
- XIV. *Die Wasserzeichen Frucht*, Stuttgart, 1983
- Piccolo, F., *Primavera e fiore della lirica provenzale*, Firenze, 1948
- Pietsch, K., *Spanish Grail Fragments*, Chicago, 1924
- Pillet, Alfred - Carstens, Henry, *Bibliographie der Troubadours*, Tübingen, 1931
- [Pistoleta] «*Der Trobador Pistoleta*», 1914, p. I-XVI, 1-77, (Ed. E. Niestroy)
- Piña Homs, Román, *Alfonso el Sabio y Ramón Llull. Su concepción de la justicia y del orden social*, Palma de Mallorca, 1984
- Poesia catalana del s. XIV. Edició i estudi del 'Cançoneret de Ripoll'* (Ed. Lola Badia), Barcelona, 1983
- [Pons de Capduelh] *Leben und Werke des Troubadors Ponz de Capduoill* (Ed. M. von Napski), Halle, 1879

- La pratique des ordinateurs dans la critique des textes* (Paris, mars 1978), Paris, 1978, (Ed. Jean Irigoien - Gian Piero Zari)
- Primera crònica general* (2 vol.) (Ed. Menéndez Pidal), Madrid, 1977
- Procter, Evely S., «The scientific works of the court of Alfonso X of Castille», *The Modern Language Review*, XL, 1945, p. p. 12-29
- Prosistas castellanos del siglo XV* (Ed. i est. preliminar de Mario Penna), Madrid, 1958
- Puppo, Mario, *Manuale critico-bibliografico per lo studio della letteratura italiana*, Torino, 1980
- Raimon Vidal de Besalú, *So fo e'l temps c'om era iays. Novela ion Raimon Vidal nac den vier bisher gefundenen Hardschriften zum ersten Mal herausgegeben. Inaugural Dissertartion* (Ed. Max Cornicelius), Berlin, 1888
- [Raimon Vidal de Besalú (et alii)] *The Razos de Trobar of Raimon Vidal and associated texts* (Ed. J. H. Marshall), London, 1972
- Reed, R., *Ancen Skins, Parchments and Leather*, Londres, 1972
- Riesco Terrero, Angel, *Diccionario de abreviaturas hispanas de los s. XIII al XVII. Con un apéndice de expresiones y fórmulas juridico-diplomáticas de uso corriente*, Salamanca, 1983
- Riquer, Martí de, *Las albas provenzales*, Barcelona, 1944
- «Algunas relaciones poéticas hispano-italianas en el s. XV», *Annuario dell'Istituto Storico Italiano per l'Età Moderna e Contemporanea*, XXIX-XXX, 1977-1978
- *L'arnès del cavaller. Armes i armadures catalanes medievals*,

Barcelona, 1968

- «Aspectos de la lírica de Cerverí de Girona», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, I, 1946, p. 1-54
- «Crónica aragonesa del tiempo de Juan II», *Analecta Sacra Tarraconensis*, XVII, 1944, p. 1-29
- «Una composició inèdita de Cerverí de Gironí (Pillet-Carstens 343,69)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XVII, 1944, p. 269-272
- *Heràldica Catalana: des de l'any 1150 al 1550 (2 vol.)*, Barcelona, 1983
- *L'humanisme català (1388-1494)*, Barcelona, 1934
- «Humanisme i decadència en les lletres catalanes», *Revista de Catalunya*, XIV, n. 77, 1934, p. 249-264
- *La lírica de los trovadores (T. 1, Poetas del s. XII)*, Barcelona, 1948
- «Medievalismo y humanismo en la Corona de Aragón a fines del s. XIV», *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón 1-8 octubre de 1967*, II, vol. I, 1969, p. 221-235
- «Treinta composiciones del trovador Cerverí de Girona» - «Adición a 'Treinta ...'», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XVIII, 1945, p. 56-157, 261-264
- «Triste delectación, novela castellana del s. XV», *Revista de Filología Española*, 40, 1956, p. 33-65
- *Los trovadores (3 vol.)*, Barcelona, 1979
- «Una versión aragonesa de la leyenda de la enterrada viva», *Revista de Bibliografía Nacional*, VI, 1945, p. 241-248

- «Versions castellanes del Valeri Màxim d'Antoni Canals»,
Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, XVII, 1936,
p. 293-296
- Riquer, Martí de - Comas, Antoni, *Història de la literatura catalana (II vol.)*, Barcelona, 1964-1988
- Ritter von Karabacek, Josef, *Das arabische Papier*, Viena, 1887--
1888
- Rodríguez-Puertolas, J., *Fray Iñigo de Mendoza y sus 'Coplas de Vita Christi'*, Madrid, 1968
- The Role of the Book in Medieval Culture. Proceedings of the Oxford International Symposium (26 september - 1 octubre 1982)*, Oxford, 1986. (Ed. Peter Ganz)
- Romano, David, «Acerca del Ms. del Ateneu Barcelonès de los Triunfos de Petrarca», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XLI, 1987-1988, p. 5-18
- «Appunti per la fortuna di Leonardo Bruni nella cultura catalana», *Atti X Congresso dell'Associazione Internazionale Studi di Lingua e let. It.1979*, 1983, p. 603-606
- Romero de Lecera, «Las viejas filigranas del papel y otras graves cuestiones de bibliografía hispana», *Homenage a Agustín Millares Carlo*, I, 1975, p. 261-279
- Roncaglia, Aurelio, *La lingua dei trovatori. Profilo di grammatica storica del provenzale antico*, Roma, 1965
- *Venticinque poesie dei primi trovatori*, Modena, 1949
- Round, Nicolas G., «Five Magiciens, or the Uses of Literacy»,
Modern Language Review, 64, 793-805

- «The Mediaeval Reputation of the 'Proverbia Senecae': a partial Survey based on recorded mss.», *Proceedings of the Royal Irish Academy, sec. C*, 72, núm. 5, 1972, p. 103-151
  - «Pero Díaz de Toledo: a study of a 15th century 'conveiso' translator in his background», *Diss. Univ. of Oxford*, 1967
  - «Renaissance Culture and its Opponents in Fifteenth Century Castille», *Modern Language Review*, 57, 1962, p. 204-215
  - «Las traducciones medievales catalanas y castellanas de las tragedias de Séneca», *Anuario de Estudios Medievales*, 9, 1974-1979, p. 187-227
- Rubio, Lisardo *Catálogo de manuscritos clásicos en las bibliotecas españolas*, Madrid, 1980
- Rubió i Balaguer, Jordi, «Del manuscrit 129 de Ripoll», *Revista de Bibliografia Catalana*, VII, 1905, p. 301-321
- *Imprenta i llibreria a Barcelona (1474-1553)*, Barcelona, 1986[1955]
  - «Sobre els orígens de l'humanisme a Catalunya», *Bulletin of Spanish Studies*, XXIV, 1947, p. 88-99
  - «Sobre Sal·lusti a la cancelleria catalana», *Gesammelte Aufsätze zur Kulturgeschichte Spaniens*, XXI, 1963, p. p. 233-249
  - «Sobre els orígens de l'humanisme a Catalunya», *Bulletin of Spanish Studies*, XXIV, 1947, p. 88-99
  - «El Prerrenacimiento», *Historia general de las literaturas hispánicas*, (Ed. Guillermo Díaz-Plaja), I, p. 734-739
  - «Traducciones efectuadas en este reinado [de Pedro el Ceremo-

- nioso]», *Historia general de las literaturas hispánicas*, I, p. 715-718, (Ed. Guillermo Díaz-Plaja)
- Ruiz, Elisa, *Manual de codicología*, Salamanca-Madrid, 1988
- Russell, Peter, *English intervention in Spain and Portugal in the Time of Edward III and Richard II*, Oxford, 1955
- «The Memorias of Fernán Alvarez de Albornoz, Archbishop of Seville 1371-1380», *Hispanic Studies in Honour of I. González Llubera*, 1959, p. 319-330, (Ed. (Ed.) F. Pierce)
- Russell, P. E. - Pagden, A. R. D., «Nueva luz sobre una versión española cuatrocentista de la *Ética a Nicómaco*», *Homenaje a Guillermo Guastavino*, 1974, p. 129
- Sabatelli, Giacomo, «Studi recenti sul 'Cantico di Frate Sole'», *Archivium Franciscanum Historicum*, LI, 1958, p. 1-24
- Sacre rappresentazione dei secoli XIV, XV e XVI*, (Ed. A. D'Ancona), Firenze
- Sainte-Maure, Benoit de, *Roman de Troie* (Ed. Joly), Paris, [1871]
- Sainz Rodríguez, P., *Introducción a la historia de la literatura mística en España*, Madrid, 1927
- Salazar y Castro, *Historia genealógica de la casa de Lara* (IV vol.), Madrid, 1696-1694
- Salvador Miguel, Nicasio, *La poesía cancioneril. El «Cancionero de Estúñiga»*, Madrid, 1977
- Sal·lusti Crisp, Cai, *Catilina y Yugurta* (2 vol.) (Ed. i trd. J. Manuel Pabon), Madrid, 1981
- Sanabre, *Guia de l'Arxiu Diocesà de Barcelona*, Barcelona, 1934
- Sánchez Alonso, Benito, *Historia de la Historiografía española*.

Vol. 1. Hasta la publicación de la Crónica de Ocampo, Madrid, 1947 2a.

Sánchez Belda, Luis, *Bibliografía de archivos españoles y de archivística*, Madrid, 1963

Sánchez Pérez, J. A., «Una bibliografía alfonsina (Materiales para un estudio de Alfonso el Sabio)», *Anales de la Universidad de Madrid. Letras*, II, 1933, p. 186-214, 289-311

Sánchez Real, José, «Criterio a seguir en la recogida de filigranas», *Ligarzas*, 1974, p. 361-371

--- «Las filigranas del papel», *Ligarzas*, 3, 1871, p. 229-236

Sánchez Romeralo, Antonio, *El villancico. (Estudios sobre la lírica popular en los siglos XV y XVI)*, Madrid, 1969

Sanchis Sivera, J., *Bibliografía valenciana medieval*, Valencia, 1930

Sanvisenti, B., *I primi influssi di Dante, dal Petrarca e dal Boccaccio sulla letteratura spagnola*, Milan, 1902

Sanz Fuentes, M. Josefa - Simó Rodríguez, M. Isabel, *Catálogo de documentos contenidos en los libros del Cabildo del Consejo de Sevilla*, Sevilla, 1975

Sapegno, Natalino, *Compendio di storia della letteratura italiana. Vol. 1 Dalle origini alla fine del Quattrocento*, Firenze, 1981

Scelta di curiosità letterarie inedite o rare dal secolo XIII al XVII, fondata e diretta da Francesco Zabbrini vol. IV Poemeti sacri dei secoli XIV e XV (Ed. Erasmo Pèrcopo), Bologna, 1885

- Schiff, Mario, *La bibliothèque du marquis de Santillana*, Chalons--sur-Saone, 1905
- Schultz-Gora, O., *Altprovenzalisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1936
- Serdoun Bat-Yehouda, M., *Les encres noires au Moyen Age (jusqu'en 1600)*, Paris, 1986
- Serra-Baldó, A., *Els trobadors*, Barcelona, 1934
- Serrano Calderó, Josep - Perarnau i Espelt, Josep, «Darrer inventari de la biblioteca papal de Peníscola (1423)», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, VI, 1987, p. 49-183
- «Darrer inventari de la biblioteca papal de peníscola (1423) Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Ms. 233», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 1987
- Serrano y Pineda, Luciano, *Los conversos Pablo de Santa Maria y D. Alfonso de Cartagena*, Madrid, 1942
- *Don Pablo de Santa Maria, Gran Rabino y obispo de Burgos; discurso leído ante la Real Academia de la Historia al ingresar en ella el 3-XI-1940; contestación de D. E. Torro y Monzó*, s.l. [Burgos], s.d. [1941]
- Serrano y Sanz, M., *Vida y escritos de D. Juan Fernández de Heredia, Gran Maestro de la Orden de San Juan de Jerusalem*, Zaragoza, 1913
- Sharrer, Harvey L., «Spanish and Portuguese Arthurian Literature», *The Arthurian Encyclopedia*, p. 516-521
- Simmons, J., «The Leningrad Method of Watermark Reproduction», *Book Collector*, 10, p. 529-330

Simón Díaz, José, *Bibliografía de la literatura española* (13 vol.), Madrid, 1955-1973

--- «La literatura medieval castellana y sus ediciones españolas de 1501-1560», *El libro antiguo español. Actas I Congreso Internacional, Madrid 18-20-XII-1986*, (Ed. M. L. López-Vidriero - Pedro M. Cátedra), 1988, p. 73-118

Sinclair, Keith Val, *French devotional texts of the Middle Ages. A bibliographical manuscript Guide*, Westport-London, 1979

--- *Prières en ancien français. Nouvelles références renseignements complémentaires, indications bibliographiques, corrections et tables des articles du Répertoire de Sonet*, Hamden, Connecticut, 1978

Soberanas i Lleó, Amadeo-J., «Notas bibliográficas de los libros conservados en la Biblioteca 'Font de Rubinat' (Reus)», *Boletín Arqueológico de Tarragona*, 1957, p. 71-82

--- «La versión galaico-portuguesa de la 'Suite du Merlin'. Transcription du fragment du XIVe siècle de la Bibliothèque de Catalogne. ms. 2434», *Vox Romanica*, 38, 1979, p. 174-193

--- «La versió llatina de la 'Crònica general de Catalunya i Aragó'», *Homenatge a Rubió i Lluch*, 1, 1936, p. 343-355

Solá-Solé, José M., «Una composición bilingüe hispano-árabe en un cancionero catalán del s. XV», *Hispanic Review*, 40, 1972, p. 386-389

Sonet, Jean, *Répertoire d'Incipit de prières en ancien français*, Genève, 1956

Soria, Andrés, *Los humanistas de la corte de Alfonso el Magnánimo*,

Granado, 1956

Spanke, Hans, *Eine altfranzösische Liedersammlung. Der anonyme Teil. Der Liederhandschriften. Herausgegeben von...*, Halle (Saale), 1925

Spitzer, Leo, «Nuove considerazioni sul 'Cantico'», *Convivium*, III, 1955, p. 257-270

Spreti, V., *Enciclopedia storico-nobiliare italiana I*, Milano, 1928

Steunou, Jacqueline - Knapp, Lothar, *Bibliografía de los cancioneros castellanos del s. XV y repertorio de sus géneros poéticos (2 vol.)*, Paris, 1978

Street, Florence, «La vida de Juan de Mena», *Bulletin Hispanique*, LV, 1953, p. 149-173

Studi sul Boccaccio, Firenze, 1963-1983

Studia in honorem prof. M. de Riquer. I, Barcelona, 1986

Tate, B., *Ensayos sobre la historiografía peninsular del s. XV*, Madrid, 1970

Tateo, Francesco, *I centri culturali dell'Umanesimo*, Roma-Bari, 1980

-- *L'Umanesimo meridionale*, Roma-Bari, 1972

Tenneroni, A., *Inizi di antiche poesie italiane religiose e morali*, Firenze, 1909

Thiermann, Peter, «Redécouverte et influence de Ms. d'auteurs classiques au début du XVe siècle», *Revue d'Histoire des Textes*, XVII, 1987, p. 55-71

Thomas, Antoine, «Extraits des Archives du Vatican pour servir a

- l'histoire littéraire», *Romania*, X, 1881, p. 321-333
- La traducción gallega de la primera crónica general y de la crónica de Castilla (2 vol.)* (Ed. Ramón Lorenzo Vázquez), Orense, 1977
- Traversari, G., *Bibliografia boccaccesca. Scritti intorno al Boccaccio e alla fortuna delle sue opere*, Città di Castello, 1901
- Triste deleytacion. An Anonymous Fifteenth Century Castilian Romance* (Ed. E. Michael Gerli), Washington, 1982-1983
- Ubieta Arteta, A., «El texto aragonés de la 'Crónica de San Juan de la Peña'», *Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, VIII, t. II v.1, p. 307-310
- Ulmann, Walter, *Medieval Foundations of Renaissance Humanism*, 1977
- Valdeón, Julio - Salrach, José M. - Zabalo, Javier, *Feudalismo y consolidación de los pueblos hispánicos (siglos XI-XV)*, Barcelona, 1982[1980]
- Valls i Subirà, Oriol, *Historia del paper en España*, Madrid, 1978
- «El paper al Al-Andalus i a la Corona d'Aragó», *II Congreso Internacional de Estudios Culturales del Mediterraneo Occidental 1975*, 1978, p. 441-448
- *Paper and watermarks in Catalonia (2 vol.)*, Amsterdam, 1970
- «Vocabulari paperer a través de dos inventaris del segle XVIII», *Miscel·lània Històrica Catalana. Homenatge al P. Jaume Finestres*, 1970
- Valls i Taberner, F., «El cançoner del s. XV de l'Ateneu Barcelonès», Barcelona, 1915

- Varvaro, Alberto, «Pero López de Ayala: Le Crónicas», *Manuale di filologia spagnola medievale, II: Letteratura*, 1969, p. 181-185
- *Premesse ad un'edizione critica delle poesie minori di Juan de Mena*, Napoli, 1964
- Vendrell de Millás, F., *El Cancionero de Palac* (manuscrito núm. 594), Barcelona, 1945
- Vera, Francisco, «La cultura española medieval. Datos bio-bibliográficos para su historia», *Erudición Ibero-ultramarina*, 3, 1932, p. 377-451
- *La cultura española medieval. Datos bio-bibliográficos para su historia. Vol I. A-G; Vol. II. H-Z*, Madrid, 1933-1934
- Vicens Vives, J., *Juan II de Aragón (1398-1479). Monarquía y revolución en la España del s. XV*, Barcelona, 1953
- Villaamil y Castro, J., *Catálogo de manuscritos existentes en la Biblioteca del Noviciado de la Universidad Central ...*, Madrid, 1878
- Villanueva, J., *Viage literario a las iglesias de España. Le publica con algunas observaciones don Joaquín Lorenzo Villanueva (22 vol.)* (Ed. Joaquín Lorenzo Villanueva), Madrid, 1803-1852
- Viscardi, Antonio, *Florilegio trovadorico*, Milano-Varese, [1945]-1965
- Vives, I., «J. F. de H. gran Maestro de Rodas. Vida, obras, formas dialectales», *Analecta Sacra Tarraconensia*, III, 1927, p. 121-192

- Volpi, G., «Poesie popolari italiane del sec. XV», *La Biblioteca delle Scuole Italiane*, IV, núm. 3, 1891 nov., p. 30 i ss.
- Voragine, Santiago de la, *La leyenda dorada. 2 vol*, Madrid, 1982
- Webber, Edwin J., «Santillana's Dantesque Comedy», *Bulletin of Hispanic Studies*, XXXIV, 1957, p. 27-40
- Weiss, Karl Theodor, *Handbuch der Wasserseichen kinde* (Ed. Bearbeitet und herausgegeben von Dr. Wisso Weisu), Leipzig, 1962
- Whinnom, Keith, *Spanish Literary Historiography: Three Forms of Distortion*, Exeter, 1967
- Wickersham Crawford, J. P., «The seven liberal arts in the 'Vision delectable' of Alfonso de la Torre», *Romanic Review*, IV, 1913, p. 58-75
- «The 'Vision delectable' of Alfonso de la Torre and Maimonides's 'Guide of the Perplexed'», *Publ. of the Moderns Language Association*, XXVIII, 1913, p. 188-212
- Wiese, Berthold, «Die trivulzianische Handschrift der Margarethen-Legende», *Zeitschrift für Romanische Philologie*, XVI, 1892, p. 230-240
- «Zur Margarethenlegende ein Bruchstück aus dem Cod Harley, 5347», *Abhandlungen A. Tobler gewidmet*, 1895, p. 124
- Wiese, L., *Eine altlombardische Margarethenlegende*, herausgegeben von ---, Halle, 1890
- Wilkins, E. H., «An Introductory Petrarch Bibliography», *Philological Quarterly*, XXVII
- Wittlin, Curt J., «Les manuscrits dits 'del papa Luna' dans deux

- inventaires de la bibliothèque de Gaspar Johan Sánchez Munyoz à Teruel», *Estudis Romànics*, XI, 1962, p. 11-32
- Zambrini, F., «Leggenda di santa Margherita vergine e martire in ottava rima», *Propugnatore*, III, ii, 1870, p. 413-433
- *Le opere volgari a stampa dei secoli XIII e XIV*, Bologna, 1884
- Zarco Cuevas, Julian [f.a], *Catálogo de los manuscritos castellanos de la Real Biblioteca de El Escorial (3 vol.)*, Madrid, 1924-1929
- Zonghi, Aurelio, «Le antiche carte fabrianesi alla esposizione generale italiana di Torino», *Zonghi's Watermarks. The Paper Publications Society*, 1953, p. 128-130
- Zufferey, François, *Bibliographie des poètes provençaux des XIVE et XVe siècles*, Genève, 1981
- *Recherches linguistiques sur les chansonniers provençaux*, Genève, 1987